

**O‘ZBEKISTONDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH VA
MEHNAT UNUMDORLIGINI OSHIRISH YO‘LLARI**

Sattarov Dilshod Orifovich

Toshkent Davlat iqtisodiyot universiteti magistranti

Radjabov Nazirjon Razzoqovich

Dotsent

Toshkent Davlat iqtisodiyot universiteti

Annotatsiya: Ushbu tezisda O‘zbekistonda inson kapitalini rivojlantirish va mehnat unumdorligini oshirish yo‘llari haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: inson kapitali, mehnat unumdorligi, ishchi kuchi, mehnat resurslari, mehnat salohiyati, inson omili.

Annotation: This thesis talks about ways to develop human capital and increase labor productivity in Uzbekistan.

Keywords: human capital, labor productivity, labor force, labor resources, labor potential, human factor.

Аннотация: В данной диссертации говорится о путях развития человеческого капитала и повышения производительности труда в Узбекистане.

Ключевые слова: человеческий капитал, производительность труда, рабочая сила, трудовые ресурсы, трудовой потенциал, человеческий фактор.

So‘nggi yillarda respublika iqtisodiyotida davlatning roli va ishtirokini qisqartirish, iqtisodiyot tarmoqlarini boshqarishga bozor prinsiplari va mexanizmlarini keng joriy qilish, shuningdek, aholi farovonligi va turmush

darajasini oshirish bo'yicha aniq maqsadga yo'naltirilgan chora-tadbirlar amalga oshirildi. Shu bilan birga, iqtisodiyot organlarining amaldagi tuzilmasi, ularning ishini tashkil qilish prinsip va usullari iqtisodiyotni boshqarishning zamonaviy talablariga, shuningdek, iqtisodiyot tarmoqlaridagi tuzilmaviy o'zgartirishlarga javob bermaydi. Xususan, iqtisodiyotning o'zgarishi sharoitida mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asoslangan maqsadli yo'nalishlarini (indikatorlarini) shakllantirish, shuningdek, mavjud ichki va tashqi omillarni hamda islohotlarning strategik ustuvor yo'nalishlarini hisobga olgan holda iqtisodiy o'sishning yangi manbalarini aniqlash tizimi mavjud emas.

Iqtisodiyotning hududiy va tarmoq taraqqiyoti, shu jumladan, urbanizatsiya salohiyatini amalga oshirish orqali mutanosiblikni ta'minlash uchun ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirish borasidagi ishlarni muvofiqlashtirish tizimi kerakli darajada yo'lga qo'yilmagan. Bozor tamoyillarini keng joriy etish, mahalliy ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish, bozorni raqobatbardosh tovarlar bilan to'ldirish va ularni tashqi bozorlarga yo'naltirish hajmlarini oshirish bo'yicha zarur tadbirlar ishlab chiqilmayapti. Natijada, barqaror ishchi o'rinlari yaratish darajasi pastligicha saqlanib qolayotganligi aholini, ayniqsa, qishloq aholisini barqaror daromad manbai bilan ta'minlash imkonini bermaydi va sifatli inson kapitalini rivojlantirishga to'sinlik qiladi.

Iqtisodiyot organlari faoliyati samaradorligini tubdan oshirish, ularni mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish “lokomotiviga” aylantirish, iqtisodiyotni boshqarishning bozor mexanizmlarini joriy etish maqsadida, shuningdek, 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasiga asosan belgilangan vazifalarga muvofiq:

- makroiqtisodiy indikatorlarni tahlil qilish va prognozlash asosida iqtisodiyotni boshqarishning bozor mexanizmlarini joriy etish va iqtisodiyotning real sektori holati, tashqi bozorlari kon'yunkturasi hamda global va mintaqaviy iqtisodiy rivojlanish tendensiyalari bilan bog'liq holda iqtisodiyot asosiy sohalarini rivojlantirish strategiyasini shakllantirish;

- xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishni rag'batlantirish, ishbilarmonlik muhitini yaxshilash va “xufiyona” iqtisodiyot ulushini qisqartirish uchun qulay sharoit yaratish, jumladan, iqtisodiy jarayonlarda davlat ishtirokini qisqartirish, byurokratik to'siqlarni bartaraf etish, moliyaviy va ishlab chiqarish resurslaridan foydalanish qulayligini ta'minlash, shuningdek, kichik sanoat zonalari salohiyatidan samarali foydalanish orqali bunga erishish;

- milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish va diversifikatsiya qilishni, shuningdek, hududlar va tarmoqlarni rivojlantirish uyg'unligini ta'minlash maqsadida ishlab chiqarish kuchlarini samarali joylashtirish, hududlarning mavjud tabiiy va iqtisodiy resurslaridan samarali foydalanish

asosida mamlakat sanoatini rivojlantirish strategiyalarini (modellarini) ishlab chiqish;

-innovatsiya ishlanmalari va texnologiyalarini joriy qilish, mehnat unumdorligini oshirish, ishlov berish tarmoqlarini jadal rivojlantirish va yuqori qo‘shilgan qiymatli tayyor raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish asosida tovar bozorlari muvozanatini ta’minlash bo‘yicha tizimli chora-tadbirlarni amalga oshirish;

-milliy iqtisodiyotni rivojlantirish va uning raqobatdoshligini oshirishning asosiy resurslari va omillaridan biri sifatida inson kapitalining darajasi va sifatini, ustuvor ravishda qishloq joylarida, yaxshilash bo‘yicha kompleks tahlil olib borish va chora-tadbirlarni ishlab chiqish;

-iqtisodiyot organlari faoliyatiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining joriy etilishini ta’minlash, kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish, vazirlik apparati va uning tarkibiy bo‘linmalarining, ustuvor ravishda o‘ziga biriktirilgan sohadagi aniq natijalarga erishish, oldiga qo‘yilgan vazifalarni o‘z vaqtida va sifatli bajarishi uchun xodimlarning shaxsiy javobgarligini oshirishga yo‘naltirilgan ish shakllari va usullarini takomillashtirish ko‘zda tutilgan.

Iqtisodiy rivojlanishning turli bosqichlarida inson resurslari baholanishi.

Kategoriya	Qo‘llanish davri	Iqtisodiyot sub’yekti to‘g‘risidagi tasavvur	Amalga kiritilishi sabablari
Ishchi kuchi	XIX asr – hozirgi davr	Inson – mehnat jarayonida samarali foydalanish imkoniyati bo‘lgan qobiliyat va sifatlar sohibi sifatida	Ishlab chiqarishda shaxs omilini hisobga olish zarurati
Mehnat resurslari	XX asrning 20-yillari – hozirgi davr	Inson – tashqi boshqaruvning nafaol ob’yekti, reja-hisob birligi sifatida	Iqtisodiyotni markazlashtirgan holda boshqarish sharoitida ish kuchini takror hosil qilish jarayoni ko‘rsatkichlarini hisobga olish zarurati
Mehnat salohiyati	XX asrning 70-80-yillari – hozirgi davr	Inson – mehnat sohasida o‘z ehtiyoj va manfaatlariga ega sub’yekt sifatida	Shaxsiy omil imkoniyatlarini faollashtirish va ulardan samarali

			foydalanish zarurati
Inson omili	XX asr 80-yillarining oxiri – 90-yillarining boshlari – hozirgi davr	Inson – ijtimoiy ishlab chiqarishning asosiy harakatga keltiruvchi kuchi, uning samaradorligini oshirish vositasi	Ijtimoiy-siyosiy shart-sharoitlar, shaxsiy omil samaradorligini oshirish zarurati
Inson kapitali	XX asrning 90-yillari boshlari – hozirgi davr	Inson – eng samarali kapital kiritishning ob’yekti, bu kapital bilim va mahoratni oshirishga xizmat qilib, kelgusida eng yuqori samara keltirishi maqsadini ko’zlash	Inson salohiyatini hamda insonga investitsiyalarning iqtisodiy xususiyatini e’tirof etish

Yurtimiz innovatsion rivojlanish shartlari va omillari ko’rsatkichlarini jahon mezonlari bilan taqqoslab ko’rsak, Tadqiqot va rivojlanish xarajatlarining (R&D) YaIMdagi ulushi atigi 0,2 foizni tashkil etadi. Bu boshqa mamlakatlarga qaraganda o’rtacha 11,8 barobarga kam, deganidir.

Vaholanki, hozirgi paytda inson kapitaliga nisbatan qarashlar tubdan kengayib, unga qimmatbaho aksiya hamda daromadlar oqimi sifatida qaralmoqda. Bu bejiz emas, albatta. Chunki inson kapitali iqtisodiy rivojlanish bilan chambarchas bog’liq. Buni dunyoga mashhur hind olimi, iqtisodiyot bo’yicha Nobel mukofoti sohibi (1998 yil) Amartiya Sen ilmiy asoslab bergan. Uning fikricha, rivojlanish jarayoni faqat moddiy yoki iqtisodiy farovonlikning ortishi emas, balki jamiyatning har bir a’zosiga tanlov erkinligi yuqoriligini nazarda tutadigan shaxsning imkoniyatlarini kengaytirishdir. Davlat nafaqat iste’mol tengligini, birinchi navbatda, ta’lim, sog’liqni saqlash xizmatlari, shuningdek, siyosiy va fuqarolik huquqlari sohasida teng huquqlilikni ta’minlashi kerak. Bu inson kapitalining o’sishiga xizmat qiladi.

Inson taraqqiyotiga sarmoya kiritib, jamiyat nafaqat mehnat unumdorligini oshirishga, balki tovarlar, ijtimoiy mahsulotlar va xizmatlarni yanada adolatli taqsimlashga ham erishishi mumkin. Shunday qilib, iqtisodiyotni modernizatsiya qilish maqsadlariga erishish uchun inson kapitalini rivojlantirish vazifasi davlatning ijtimoiy siyosatining ustuvor yo’nalishi hisoblanadi. Yangi O’zbekiston taraqqiyot strategiyasi ushbu maqsad-muddaolarga hamohangligi bilan ham ahamiyatlidir.

Dunyoga mashhur davlat arbobi, Singapurning birinchi Bosh vaziri Li Kuan Yu “Singapur mo’jizasi”da “to’g’ri siyosat va inson kapitaliga sarmoya

tikishimizda”, deya ta’kidlagan edi. Ya’ni inson kapitaliga yo’naltirilgan 1 dollar mablag’ 10 yildan so’ng 100 barobar, 20 yildan so’ng 1000 barobar bo’lib qaytadi. Aslida ham shunday.

Taraqqiy etgan davlatlarda “Sanoat-4.0” iborasi paydo bo’lganiga bir necha yil bo’ldi. “Sanoat-4.0” dasturi taraqqiyotning yangi - “raqamli iqtisodiyot” bosqichi boshlanganini anglatadi.

O’zbekiston uchun “Sanoat-4.0” yaratadigan eng katta imkoniyatlar ham, muayyan xavflar ham inson omili bilan bog’liq. Chunki mehnat resurslarida intellektual salohiyatning roli tobora oshib borishi ushbu yangi davrning xarakterli xususiyatidir. Markaziy Osiyoda eng ko’p aholiga ega O’zbekistonning, albatta, bu borada katta imkoniyatlari mavjud. To’rtinchi sanoat inqilobida kapitalga tayangan iqtisodiyot o’rnini “iste’dodlar iqtisodiyoti” egallay boshlashini hisobga olsak, aynan inson kapitalini ko’tarishga ustuvorlik berilishining zarurati oydinlashadi. Shu bilan birga, “Sanoat-4.0” dasturi doirasida ishlab chiqarish hamda xizmat ko’rsatish sohalarining raqamlashuvi va avtomatlashuvi natijasida ko’plab ish o’rinlari qisqarib ketadi. Mehnatga layoqatli aholini, birinchi navbatda, yoshlarni yangi texnologik davrda yashash va mehnat qilishga tayyorlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa:

O’zbekistonda mehnat kuchi inson omiliga talab kuchli. Ba’zi davlatlar singari mehnat kuchi robot, mashina, texnikalar emas. Aybiqua, yurtimizda aholining ishsiz qatlamini ham ish bilan ta’minlash, ularga ish o’rganish va ish topib ishlashlari uchun hukumatimiz tomonidan turli xil chora tadbirlar ko’rilgan. Bularga misol qilib, hududlardagi mehnat birjalarini aholining ishsiz, hech qanday mutaxassislikga ega emas qatlamini kasb-hunarga o’qitib diplom berishi; bo’sh ish o’rinlari bilan tanishtirib tanlagan lavozimiga yo’llanma berish orqali o’sha tashkilotga ishga joylashtirish, maslahatlar berib yo’l-yo’riqlar berish va boshqa shu kabi faoliyatini ta’kidlasak bo’ladi.

Xulosa qilib aytadigan bo’lsak, har bir sohaga inson omili, ishchi kuchi muhim hisoblanadi. Xoh u ishlab chiqarish bo’lsin, xoh xizmat ko’rsatish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. O’zbekiston Respublikasi Mehnat Kodeksi.
2. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrda PQ-436-son Qarori.
3. Pedagogik innovatsiyalar va kasb-hunar ta’limini boshqaruv hamda pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti bosh mutaxassisi Abduraxmonova Nigora Qalandarovnaning “Inson kapitaliga sarmoya Yangi O’zbekiston taraqqiyoti kafolati” maqolasi.